

Mareček, David

Zahraniční politika Spojených států vůči východnímu bloku během povstání v Polsku a Maďarsku : hledání střední cesty

Studia historica Brunensia. 2024, vol. 71, iss. 1, pp. 25-50

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2024-1-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80011>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 01. 08. 2024

Version: 20240801

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zahraniční politika Spojených států vůči východnímu bloku během povstání v Polsku a Maďarsku. Hledání střední cesty

US Foreign Policy Towards the Eastern Bloc During the Uprisings in Poland and Hungary. The Search for a Middle Way

David Mareček / marecda1@uhk.cz / ORCID: 0000-0002-0249-5639

Historický ústav, Univerzita Hradec Králové, Česká republika

Abstract

This text examines U. S. foreign policy toward the Eastern Bloc during Dwight D. Eisenhower's presidency. Specifically, the text focuses on the „revolutionary“ events unfolding in Poland and then Hungary during 1956 and the U. S. government's discussions of possible responses to these events, which included discussions of possible retaliatory measures, particularly of an economic nature, and efforts to achieve global diplomatic condemnation of the violent intervention of the Polish and Soviet armies. The text also compares U. S. policy toward the two countries and attempts to place this response in the broader context of U. S. foreign policy strategy at the time, which was influenced by both the strategy of containment and Dulles's proclamation of the „liberation of captive nations“.

Keywords

Dwight D. Eisenhower – Poland – Hungary – Foreign Policy – John Foster Dulles – Eastern Bloc – Cold War – Soviet Union – Poznan – Budapest

Tato studie částečně vychází z diplomové práce „Hledání kompromisu: Eisenhowerova politika v 50. letech 20. století“ obhájené na katedře Mezinárodních vztahů a evropských studií Metropolitní univerzity v Praze v roce 2022 a je zároveň výsledkem projektu s názvem „Ostpolitik – zahraniční politika Willyho Brandta a její vliv na euroatlantické vztahy“, který byl podpořen v rámci Specifického Výzkumu na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové v roce 2022.

Úvod

Osm let Eisenhowerova prezidenství (1953–1961) bývá historiky často vyzdvihováno jako období kompromisu a politiky „střední cesty“, které se vyznačovalo snahou americké vlády o snižování vnitropolitického i mezinárodního napětí.¹ Byl to ostatně i samotný Eisenhower, který o politice střední cesty, kompromisu a zklidnění mluvil již během své prezidentské kampaně, když tvrdil, že jeho cílem bude zejména snížit napětí ve společnosti, a to pomocí umírněné středové politiky.² Částečné zklidnění tehdejší světové bezpečnostní situace přitom bylo umožněno jak umírněnou zahraniční politikou americké vlády, tak změnami v sovětském vedení po Stalinově smrti, jež byly symbolizovány mimo jiné i Molotovovým prohlášením, že cesta z Moskvy do New Yorku se stává „lepší a snadnější“.³ V důsledku součtu těchto faktorů se mohou 50. léta, ve srovnání s předcházejícími válečnými dekadami, jevit jako „období odpočinku“.

Tento postupný proces snižování studenovělečné rivality byl však částečně podkopán událostmi, které se v roce 1956 odehrály v Polsku, Maďarsku a v Suezském průplavu. Nebylo tak náhodou, že historik Irwin F. Gellman označil rok 1956 ve východní Evropě jako „rok nepokojů“ a že podle amerického historika Roberta Divina to byla právě sovětská invaze do Maďarska a napětí vytvořené suezskou krizí v roce 1956, které uvrhly svět zpět do „hlubin studené války“.⁴ Ve druhé polovině února zmíněného roku přitom vystoupil tehdejší první tajemník ÚV KSSS Nikita Chruščov se svým tajným projevem, který kritizoval dřívější stalinistické represivní metody, a přinášel tak naději na výraznější uvolnění totalitní politiky uvnitř zemí, jež byly pod silným vlivem Sovětského svazu.

Tento projev, zpochybnující stalinistické metody, měl totiž velký vliv právě i v zemích východního bloku, když se k Polákům i Maďarům dostávala Chruščovova slova často v jejich plném znění a navíc v době, kdy komunismus jako ideologie už v obou zemích ztrácel svou sílu.⁵ Jak ostatně poznamenávala již dobová americká periodika, „*Chruščovův projev proti stalinismu uvolnil síly, jejichž sílu a směr Moskva nemohla určit*“, protože dával občanům naději na to, že jim bude vrácena svoboda projevu, což se posléze naplno projevilo v požadavcích demonstrovajících Poláků a Maďarů.⁶

Následné násilné potlačení povstání v Poznani a Budapešti nicméně očekávání Západu, spojená s tímto projevem, do značné míry zmařilo. Armádní zásahy provedené ko-

1 Srov. WAGNER (2006); HITCHCOCK (2018), s. 244–268 nebo GREENSTEIN (1994), s. 50; EISENHOWER (1952): NYT. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1952/08/21/archives/text-of-general-eisenhowers-speech-on-middle-way.html>, citováno 16. 2. 2022.

2 Srov. EISENHOWER (1952): NYT. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1952/08/21/archives/text-of-general-eisenhowers-speech-on-middle-way.html>, citováno 16. 2. 2022.

3 MARKS (1993), s. 163. Stalin zemřel v březnu roku 1953 a do čela Sovětského svazu se postupně dostal Nikita Chruščov.

4 GELLMAN (2015), s. 341; DIVINE (1981), s. 123.

5 Viz ALBRIGHT (1991), s. 75; KEMP-WELCH (2006), s. 1261.

6 VARGA (2002), s. 126; KEMP-WELCH (2006), s. 1261–1262. Jak ostatně zmiňuje Vladimír Nálevka, tak „*nebylo náhodné, že výrazné projevy nesouhlasu s autoritativními diktaturami se [...] objevily v Polsku a v Maďarsku, kde se historicky podmíněné protiruské nálady proplétaly a spojovaly s rezistencí vůči nucenému mechanismu uplatňování proletářské moci.*“ NÁLEVKA (2010), s. 74.

munistickou mocí totiž ukázaly, že navzdory optimistickým vyhlídkám spojených s jeho projevem tehdejší sovětský vůdce nepřipustí uvnitř východního bloku výraznější protivládní tendence, které by ohrožovaly status quo spojený například s členstvím obou zemí ve vojenském paktu „Varšavské smlouvy“. Bez ohledu na jeho příčinu tak tento krok sovětského vedení nutně znamenal výraznou komplikaci i pro možnost dalších pokroků v navazování lepších vztahů mezi Západem a Východem a společně se souběžně probíhající krizí v Suezském průplavu poukazoval na to, že bezpečnostní rizika spojená s poválečným rozdělením světa i nadále přetrvávají.

Ačkoliv Eisenhowerova administrativa musela přijít již během svého prvního roku v úřadu s diplomatickou reakcí na sovětský vojenský zásah proti dělnickým demonstracím a protivládním protestům v NDR, tak události probíhající o tři roky později se ukázaly být ještě výrazně závažnější. V důsledku velkého rozsahu polských a maďarských protirežimních povstání a jejich navazujících bezprecedentních ozbrojených potlačení tak byli Američané nuceni přistoupit k přehodnocení svých možností provádění politických iniciativ směrem k zemím východního bloku. Analýza odtajněných vládních dokumentů z tehdejších jednání čelních představitelů americké administrativy ukazuje, že i vzhledem k celkově klidnějšímu mezinárodně-bezpečnostnímu prostředí v polovině 50. let, se právě politická reakce na dění ve východní Evropě stala zásadním bodem amerických zahraničněpolitických debat v průběhu roku 1956.

Vývoj těchto diskusí uvnitř americké administrativy ovlivňoval jak průběh demonstrací a jejich následných potlačení, tak i tehdejší geopolitická situace. Ta byla zásadním způsobem determinována průběhem studené války, kdy se oba ideologicky dichotomické bloky vedené Spojenými státy a Sovětským svazem snažily získat co největší moc na úkor svých rivalů. Cílem této studie je analýza příčin diplomatického postupu Eisenhowerovy vlády vůči východnímu bloku a následná komparace amerického postupu vůči násilným událostem v Polsku a Maďarsku v průběhu roku 1956. K dosažení tohoto cíle práce využívá mimo jiné zdroje z amerických vládních archivů,⁷ které poukazují právě na postupný vývoj debat uvnitř Eisenhowerovy administrativy, ale například i na korespondenci amerických politiků s dalšími světovými lídry v průběhu analyzovaného roku. Kromě archivních materiálů je práce zároveň částečně inspirována sérií přednášek Dr. Stevena Wagnera, kterých jsem se zúčastnil v rámci studijního pobytu na Missouri Southern State University.⁸ Práce rovněž využívá rozsáhlého množství literatury, která byla o daném období a analyzovaných událostech sepsána, a to jak z amerického,⁹ západoevropského,¹⁰ polského,¹¹ maďarského¹² či českého prostředí.¹³

7 Zejména pak dokumenty z archivu ministerstva zahraničních věcí, konkrétně především FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES, 1955–1957.

8 Dr. Wagner je odborníkem na americké dějiny 50. let a autorem knihy *„Eisenhower Republicanism: pursuing the middle way“*, viz WAGNER (2006).

9 BABIRACKI (2015); HITCHCOCK (2018); MARKS (1993); GELLMAN (2015).

10 KEMP-WELCH (1999); FAURE (2006); BLAIVE (2001).

11 LUKOWSKI–ZAWADZKI (2006); MACHCEWICZ (1993).

12 BORHI (1999); VARGA (2002); BÉKÉS–BYRNE–RAINER (2002).

13 DURMAN (2004); NÁLEVKA (2010).

Potlačení nepokojů v Polsku a Maďarsku

Tragické události v zemích východního bloku, které měly během roku 1956 za následek tisíce mrtvých civilistů, započaly na konci června v polské Poznani, kde došlo k rozsáhlé vzpouře tamních dělníků. Poznaňské povstání bylo zahájeno, když pracovníci největší továrny ve městě Cegielski odmítli kvůli špatným podmínkám pracovat, shromáždili se před branami továrny k protestnímu pochodu a požadovali „více chleba“, vyšší mzdy a svobodu.¹⁴

Vzhledem k rychle rostoucímu počtu demonstrujících se vláda ve Varšavě rozhodla na nepokoje odpovědět silovými prostředky. Všichni demonstranti byli komunistickou mocí označeni za kontrarevolucionáře a předseda polské vlády Józef Cyrankiewicz varoval, že „každý, kdo zvedne ruku proti lidové moci, si může být jistý, že mu ruku useknou“.¹⁵ Navzdory těmto výhrůžkám se však demonstranti rozhodli pokračovat ve svém odporu a „Bitva o Poznaň“ tak trvala až do časného rána 30. června. Přestože se polské vládě následně podařilo s pomocí armády situaci ve městě zcela uklidnit, tak bylo dění v Poznani ostrým varováním, že komunistický systém v Polsku čelil hluboké krizi.¹⁶ Klíčové pro následný vývoj však bylo to, že se nenaplnily nejvážnější obavy polských obyvatel a nedošlo k přímému zásahu sovětské armády.

Důvodů, proč v Poznani vznikl tak rozsáhlý odpor proti tamější politické situaci, bylo mnoho a souvisely i s celkovou situací v zemi a s hlubokou nespokojeností polských obyvatel. Tato beznaděj byla v polském případě způsobena jak výrazně negativním vlivem, který po sobě v tomto regionu zanechávalo dědictví druhé světové války, tak také „ekonomickou absurditou stalinistické plánovací byrokratizace, organizovaným chaosem“ a masivním plýtváním zdroji.¹⁷ Právě ekonomické příčiny nepokojů vidělo jako zásadní i americké velvyslanectví v Polsku, které se ve své zprávě do Washingtonu z listopadu 1956 zmiňovalo zejména o špatné bytové situaci či trvale vysokých cenách zboží.¹⁸ Tato slova americké ambasády odpovídala i názoru, který následně vyjádřil dokonce i nově jmenovaný první tajemník Polské sjednocené dělnické strany Władysław Gomułka, jenž v říjnu 1956 prohlásil, že se Polsko „nachází v katastrofální hospodářské situaci. Chybí 900 000 tun obilí. Ve velmi špatném stavu je i těžba uhlí“.¹⁹

14 LUKOWSKI–ZAWADZKI (2006), s. 378.

15 BABIRACKI (2015), s. 234.

16 Polským komunistům se sice za zásah proti demonstrantům dostalo od Sovětů pochvaly, ale na ulicích nebyly sovětské tanky, což dopomohlo k tomu, že polské dění nezískalo tolik globální pozornosti jako pozdější události v Maďarsku. Tamtéž, s. 234.

17 KEMP-WELCH (2006), s. 1267. Životní úroveň v Polsku dlouhodobě klesala, když v roce 1949 dosahovala průměrná mzda pouze 85 % průměrné mzdy z roku 1938, viz BLAIVE (2001), s. 306.

18 Foreign Relations of the United States (dále jen FRUS), 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Despatch From the Embassy in Poland to the Department of State*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-5725/d173>, citováno 15. 2. 2022.

19 Citováno v KEMP-WELCH (1999), s. 1275. Gomułka zdůraznil rozsah polských problémů vedoucích k demonstracím v Poznani i tehdy, když tvrdil, že „nemotorný pokus prezentovat bolestnou poznaňskou tragédii jako dílo imperialistických agentů a provokatérů byl politicky velmi naivní“. Citováno tamtéž, s. 1271.

Postupné uklidnění situace v Poznani, ke kterému došlo na počátku července v důsledku přítomnosti polské armády, však zdaleka nevedlo k urovnání štěpících společenských linií uvnitř východoevropských společností. Důsledkem toho se během podzimu odehrála v Budapešti další revolta proti komunistickému systému, která rozsahem svých požadavků, délkou trvání a počty obětí výrazně předčila i jarní demonstrace v Polsku. Vzhledem k požadavkům maďarských demonstrantů a době, kdy byly tyto požadavky vzneseny, bylo logické, že shromáždění obyvatel v Budapešti mělo přímou spojitost s událostmi v Poznani. To platilo tím spíše, že původně mělo toto shromáždění mimo jiné za cíl projevit sympatie s polskými oběťmi, které padly během červnových demonstrací, podpořit polský boj za svobodnější politický systém a projevit podporu Wladyslawu Gomulkovi, jenž představoval symbol těchto snah a tou dobou se dokázal dostat zpět z vězení do ústředního výboru a 19. října i do funkce tajemníka strany.²⁰ Právě jeho jmenování dávalo maďarským reformistům naději, že i v jejich zemi může dojít ke změně.²¹

Počátek revolučního dění bylo v maďarském hlavním městě možné sledovat již od 23. října, kdy zde proběhla masová demonstrace, které se v průběhu dne zúčastnilo více jak dvě stě tisíc obyvatel.²² Rychle rostoucí počty demonstrujících však zároveň vedly k tomu, že se dav radikalizoval a stejně jako v Polsku začal provolávat protivládní a protisovětská hesla. Vzhledem k tomu, že se intenzita demonstrací nadále stupňovala, tak první tajemník vládnoucí komunistické strany Ernő Gerő požádal Sověty o pomoc se zvládnutím napjaté situace.²³ Ti s jeho požadavkem souhlasili a do Budapešti tak následně vstoupila sovětská vojska. Takto začala takzvaná „první sovětská intervence“, s níž se však Maďaři nehodlali smířit a pokračovali v demonstracích, což vyvolalo násilnou sovětskou odpověď.²⁴ Po následném krátkém zklidnění situace začala již 4. listopadu „druhá sovětská intervence“. Nový maďarský předseda vlády Imre Nagy o ní informoval svět a žádal o pomoc, zatímco se schoval na jugoslávské ambasádě. Pomoc ze zahraničí však nepřišla a Sovětům se později podařilo Nagyho pod záminkou vyjednávání dostat z ambasády a zajmout jej.²⁵ Boje v maďarské metropoli následně definitivně skončily 11. listopadu.²⁶

Důvody, které vedly sovětské vedení k vyslání vojáků za účelem potlačení demonstrací v Maďarsku, byly jak lokálního, tak globálního rázu. Lokální příčinou bylo to, že se maďarské vládě nedařilo dostat dění v Budapešti pod kontrolu, což mohlo mít ze sovětského

20 *HallOfThe1956Revolution* (2022). Dostupné z: <https://www.terrorhaza.hu/en/allando-kiallitas/basement/hallofthe1956revolution?fbclid=IwAR0SExLIJqW37qwZZyXAVx2kjpSgJ5c52XhL4Knr2jEWc06buPB0jCin94>, citováno 2. 4. 2022.

21 Přímého dopadu nepokojů v Polsku na situaci v Maďarsku si ostatně všímala na podzim 1956 i mnohá americká média, zatímco jiná zmiňovala i hlubší problémy v maďarské společnosti vedoucí k napjaté situaci v Budapešti jako byla nucená industrializace a kolektivizace zemědělství. VARGA (2002), s. 127.

22 SCHMIDL–RITTER (2006), s. 12.

23 BORHI (2004), s. 244.

24 Viz FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Discussion at the 303d Meeting of the National Security Council*, Washington, November 8, 1956. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d175>, citováno 29. 2. 2022; LEFFLER–WESTAD (2010), s. 310; SCHMIDL–RITTER (2006), s. 15.

25 Nagy byl následně v rámci vykonstruovaného procesu popraven.

26 SCHMIDL–RITTER (2006), s. 9.

pohledu nebezpečný vliv i na stabilitu vlád komunistických režimů v dalších zemích východního bloku. Do vývoje událostí však promlouvala i tehdejší mezinárodní situace, kdy zejména v době Suezské krize byly demonstrace v Maďarsku Sověty vnímány jako výzva globální rovnováze, která vyžadovala, aby Moskva ukončila revoltu, jež ohrožovala stabilitu její sféry vlivu ve střední Evropě.²⁷ Byl to přitom právě průběh Suezské krize, který sovětskému vedení poskytl vhodný „fikový list“ k vojenskému zásahu a k odvrácení světové pozornosti od využití sovětských armádních prostředků v maďarském hlavním městě. Pro Sověty bylo zároveň výhodou, že krize na Sinaji rovněž zaměstnávala i americkou vládu a dělila její pozornost, a to i přesto, že Eisenhower později tvrdil, že situace v Suezském průplavu neměla na jeho politiku vůči Maďarsku žádný vliv.²⁸

Eisenhowerova odpověď na demonstrace a povstání v Polsku a Maďarsku

Americká politika v reakci na demonstrace v Poznani

Rozsah zmiňovaného uvolnění politické atmosféry ve východním bloku, které následovalo po Stalinově smrti a jež se stalo jedním z nutných předpokladů pro zrod východoevropských povstání, bylo možné pozorovat například i z pravidelných zpráv americké Národní bezpečnostní rady.²⁹ Ta již během prvního půl roku po smrti Stalina předkládala Eisenhowerově administrativě optimistické předpovědi o možnostech budoucího snížení sovětského dohledu nad satelitními státy a zároveň americké vládě radila, aby využila tehdejší nové mocenské situace v SSSR k diskusím vedoucím k odsunutí sovětských vojsk z Polska.³⁰

Zároveň je třeba zmínit, že již tou dobou, navzdory veřejné republikánské prezentaci rozsáhlých možností americké politiky osvobozování zajatých národů, J. F. Dulles „mluvící za většinu v NSC“ obhajoval i střední kurz amerického přístupu k východnímu bloku, když hovořil o tom, že by Američané měli „uznat, že existuje udržitelná půda mezi vojenským závazkem zachránit tyto národy před komunismem a úplným opuštěním komunismu

27 Tamtéž. Fakt, že se Suezská krize časově překrývala s děním v Maďarsku, měl také velký vliv na mediální pokrytí obou událostí. Viceprezident Nixon se například během jednání Národní bezpečnostní rady obával, aby nedošlo k tomu, že by byl v americkém veřejném prostředí dáván příliš velký důraz na vývoj na Blízkém východě, který by zcela odvedl pozornost od sovětského zásahu v hlavním městě Maďarska. FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Discussion at the 303d Meeting of the National Security Council*, Washington, November 8, 1956. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d175>, citováno 8. 2. 2022. Naopak Sověti se snažili využít událostí v Suezii k tomu, aby odvrátili pozornost od dění v Budapešti, viz LEFFLER–WESTAD (2010), s. 310.

28 CROWL (1975), s. 15.

29 Dále jen „NSC“.

30 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum to the National Security Council by the Executive Secretary*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v02p1/d80>, citováno 7. 3. 2022.

v této oblasti“.³¹ Jak lze tedy pozorovat z tohoto Dullesova tónu i z dalších zpráv, uvnitř amerických vládních orgánů, navzdory uvolnění represí po smrti Stalina, postupně upadala odhodlanost a důvěra v to, že by mohlo dojít k snadnému a rychlému osvobození těchto národů.³²

Byly to však právě nepokoje v Polsku, které do debat uvnitř těchto orgánů vrátily naděje, které Američané měli v možnou liberalizaci politických poměrů ve východním bloku a v americké možnosti tento proces ovlivňovat. Ty se následně překvapivě nevytrácely ani v průběhu léta 1956. O tom svědčí například i další zpráva NSC, která byla vydána krátce po vojenském zásahu v Poznani a která popisovala napjatou situaci ve východní Evropě a možnosti případné americké reakce na toto dění tak, že „*očerňování Stalina a souhlas Moskvy s „titoismem“ způsobily potíže v sovětských vztazích se satelity; vyvolaly otázky ohledně neomylnosti sovětského vedení... probudily... latentní lidové touhy po uvolnění útlaku... Tato plynulá situace v satelitech zvýšila dříve omezené možnosti USA ovlivnit základní změnu sovětské nadvlády nad satelity*“.³³ Tyto poznámky vypovídaly naopak o tom, že Rada pro národní bezpečnost byla po období skepse během roku 1956 opět výrazně ovlivněna optimistickým pohledem na možnosti amerického zasahování do politického dění ve východním bloku, který bylo možné pozorovat například již v republikánských předvolebních programech v první polovině 50. let. Tyto předpoklady se však následně ukázaly být z velké části mylné.

Tyto názory uvnitř Rady byly potvrzeny i dalšími zprávami, když například v červenci 1956 její členové zároveň prohlašovali, že „*odstranění sovětské nadvlády nad satelity je v základním zájmu Spojených států*“ a že by proto Američané měli podporovat pokusy o vzpouru evropského obyvatelstva.³⁴ Byly to tedy i tyto, nutno říci, že nerealistické závěry zásadního amerického zahraničně-bezpečnostního orgánu, které mohly vybudit maďarská očekávání o možné americké vojenské pomoci v průběhu povstání. Jak ostatně později tvrdila i Madeleine Albrightová, navzdory tehdejšímu prohlášením o nutnosti „*zatláčovat*“ komunismus se pomocí Maďarsku v roce 1956 nezdála z amerického pohledu proveditelná.³⁵

První zmínky mezi čelními americkými vládními představiteli hovořící o povstání v Poznani se objevily v rozhovoru mezi Allanem³⁶ a J. F. Dullesem z 28. června 1956.³⁷ Allan

31 BORHI (1999), s. 93.

32 FAURE (2006), s. 159.

33 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *National Security Council Report*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d73>, citováno 16. 2. 2022.

34 BORHI (1999), s. 68, 94–95.

35 ALBRIGHT (1991), s. 73.

36 Allan Dulles byl v té době ředitelem CIA, zatímco jeho bratr John Foster Dulles ministrem zahraničí. Tento text pojednává povětšinou o politice ministra zahraničí Johna Foster Dullese, proto je v textu Dulles/Dullesova/Dullesové apod. používáno výhradně pro odkázání se právě na ministra zahraničí Johna Foster Dullese. V případě, že je v textu zmíněn jeho bratr, tak je explicitně zdůrazněno, že se jedná o Allana Dullese.

37 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of a Telephone Conversation Between the Secretary of State and the Director of Central Intelligence (Dulles)*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d66>, citováno 14. 2. 2022.

v něm sděloval svému bratrovi, že je z Polska hlášeno povstání, přičemž mu zároveň oznámil, že nikdo zatím neví, jak je situace na místě vážná.³⁸ Ministerstvo zahraničí však podle něj přesto mělo začít co nejdříve vytvářet nátlak na polskou vládu, aby nezasahovala proti těmto demonstracím.³⁹ Právě tou dobou vystupoval americký ministr zahraničí k celkovému vývoji za „železnou oponou“ poměrně optimisticky, když tvrdil, že když se „*Sověti začínají hroutit*“, tak se „*zhrouť rychle*“, a proto Američané musí „*pokračovat v nátlaku*“.⁴⁰

Tehdejší záznamy však zároveň odpovídají tomu, co uvedl britský historik Anthony Kemp-Welch, a tedy, že byl Washington událostmi v Poznani „do značné míry předstížen“ a pro podobnou situaci neměl připravené řešení.⁴¹ Proto se již o den později ve Washingtonu sešel poradní štáb ministra zahraničí, aby jednal o linii, kterou by se měla vláda v otázce Polska ubírat.⁴² Zásadním bodem, který z této schůzky vzešel, byl návrh, který hovořil o tom, že by se Spojené státy měly pokusit připravit vhodné prostředky pro využití nepokojů k poškození sovětského postavení ve světě. Vzhledem k ekonomickým příčinám tamějších protestů bylo na schůzce navrženo, aby Američané upozorňovali na nákladné sovětské ekonomické programy zahraniční pomoci. To mělo podle J. F. Dullese vyvolat rozhořčení mezi obyvateli východního bloku a povzbudit možné další nepokoje.⁴³

Přestože tehdejší ministr zahraničí na schůzi zároveň navrhoval zaslání amerických materiálních a finančních prostředků polskému obyvatelstvu, tak jeho záměrem bylo spíše využít této situace pro propagandistické účely.⁴⁴ To se potvrdilo i během následné konverzace, kterou vedl s jeho bratrem a ve které navrhoval, aby USA polské vládě nabídly potravinovou pomoc a poukázaly tak na špatnou ekonomickou situaci ve východním bloku.⁴⁵ Tento záměr vysvětloval tak, že „*když jsme nedávno učinili naši nabídku lidem z Poznane, nikdy jsme vážně nemysleli, že bychom jim měli poskytnout jídlo. Naši hlavní myšlenkou bylo uvést do rozpaků polskou komunistickou vládu*“.⁴⁶ Ze strany ministra zahraničí se tak jednalo o čistě propagandistické gesto.

Americká vláda zůstávala o situaci v Polsku dobře informována i dlouho poté, co na ulicích v Poznani utichly poslední výstřely.⁴⁷ Komplexní zprávy, které do Washingtonu během následujících měsíců putovaly od americké ambasády ve Varšavě, dávaly vládě

38 Tamtéž.

39 Tamtéž.

40 Citováno v FAURE (2006), s. 192.

41 KEMP-WELCH (2006), s. 1270.

42 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV 1955/1957, *Notes of the Secretary of State's Staff Meeting, Department of State*. Dostupné z: <https://search.library.wisc.edu/digital/AYZR7KXU5KUQO487/pages/AU6M3NS6GUJQPH8D?as=text>, citováno 11. 2. 2022.

43 Tamtéž.

44 Tamtéž.

45 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe Volume XXV 1955/1957, *Memorandum of Telephone Conversations by the Secretary of State, Department of State*. Dostupné z: <https://search.library.wisc.edu/digital/AAWHTLF-6G6VB739B/pages?as=text&view=scroll>, citováno 15. 2. 2022.

46 BÉKÉS–BYRNE–RAINER (2002), s. 130.

47 Stejně tak byla dobře informována i americká společnost, k níž se dostávaly informace od novinářů, kteří byli v Poznani přítomni i díky tomu, že se ve městě právě konal mezinárodní strojírenský veletrh.

poměrně jasnou představu o tamějším dění a měly vliv i na její následnou politiku. Tyto zprávy analyzovaly poznaňské nepokoje jako důsledek příležitosti dělníků vyjádřit se „*proti ekonomickým křivdám*“ a zároveň projevit „*takové základní pocity, jako je nepřátelství vůči Sovětskému svazu a polskou touhu po nezávislosti*“.⁴⁸

Důraz na ekonomickou rovinu polských demonstrací byl zřetelný i z pozdějších zpráv, které dostávala americká vláda od své ambasády ve Varšavě, a to po celou druhou polovinu roku 1956. Jedna z nich například hovořila o tom, že „*ekonomické potíže a tlaky existující v této zemi měly významný vliv na její politické, vládní a mezinárodní vztahy*“.⁴⁹ I na základě těchto zpráv se politika americké vlády i nadále soustředila zejména na ekonomické pobídky, které se z velké části omezovaly na oblast zemědělských produktů.⁵⁰ Problémem, který bránil uskutečnění zamýšlených dohod, však byla neochota polské vlády přijmout potraviny jako dar. Polští zástupci se totiž domnívali, že by přijmutí takové pomoci poukázalo na tamější chudobu, a proto se snažili o to, aby Američané namísto potravinové pomoci dali Polsku možnost získat úvěry na financování zemědělských nákupů.⁵¹

Vzhledem k výše popsáným názorům členů Eisenhowerovy administrativy a zejména ministra zahraničí J. F. Dullese, který se snažil využít případnou americkou ekonomickou pomoc pro propagandistické účely, se však tyto polské návrhy měly účinkem. Zatímco američtí představitelé chtěli svou politikou veřejně poukázat na nefunkčnost komunistického systému a chudobu v zemích východního bloku, tak polská vláda se snažila o pravý opak. Jejím cílem bylo získat ekonomické benefity bez poškození své pověsti.⁵² Kvůli těmto rozporům tak ekonomické dohody nebylo možné uskutečnit a americké naděje na to, že by se polská vláda mohla postupně odpoutávat od sovětské linie, se v následujících měsících ukázaly být neuskutečnitelné.

Američané zůstali zklamáni například polským přístupem při hlasování v OSN o rezoluci odsuzující sovětský zásah v Maďarsku, když polští zástupci hlasovali pro podporu sovětského postoje.⁵³ Zahraniční politika Polska jako člena vojenských uskupení východního bloku tak podle americké ambasády byla i nadále z „*definice v rozporu s nejlepšími*

48 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Telegram From the Embassy in Poland to the Department of State*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d71>, citováno 17. 2. 2022.

49 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Despatch From the Embassy in Poland to the Department of State*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d173>, citováno 15. 2. 2022.

50 Tamtéž.

51 Tamtéž.

52 Návrh na zaslání finanční pomoci Polsku byl následně napadnut i americkou ambasádou ve Varšavě. Ta ve své zprávě ministerstvu zahraničí namítala, že Marshallův plán a další iniciativy byly založeny na tom, že se Američané rozhodli pomoci chudým státům v zahraničí, ale tato pomoc byla až na výjimku Jugoslávie vždy poskytnuta pouze zemím, kde existovalo pouze ohrožení toho, že se k moci dostane komunistická vláda. Zásadním sdělením této zprávy tedy bylo, že Polsko jako součást vojenské aliance namířené proti NATO a Spojeným státům by nemělo být Američany ekonomicky podporováno. Z těchto zpráv zároveň vyplývalo, že si americké velvyslanectví nebylo vědomo skutečných záměrů amerického ministra zahraničí, který chtěl nabídku této pomoci využít pouze pro účely propagandy, viz tamtéž.

53 Tamtéž.

zájmy Spojených států“.⁵⁴ Tyto okolnosti nakonec přispěly k tomu, že se americké plány na využití situace po demonstracích v Poznani rozplynuly a Polsko zůstávalo i nadále poměrně pevným článkem východního bloku a jednou ze zemí Varšavské smlouvy. Postupný odklon americké politiky směrem k Polsku k pouhým iniciativám zaměřujícím se na ekonomické pobídky tak odpovídal předpokladu maďarského historika Lászla Borhiho o tom, že vysocí američtí vládní úředníci sice v průběhu roku 1956 doufali, že ve východním bloku porostou nepokoje, ale na „otevřenou, ozbrojenou vzpouru proti sovětské moci nebyli vůbec připraveni“, což se projevovalo i v analyzované politice.⁵⁵

Z těchto důvodů se tvrzení profesora Roberta Byrnesa z roku 1958 o tom, že „*Spojené státy a další státy svobodného světa významně přispěly*“ k událostem v Polsku a že „*existence mocného a jednotného Západu umožnila*“ polský odpor, zdají přehnaná.⁵⁶ Stejně tak se v následujících letech nepotvrdila ani autorova předpověď, že Spojené státy a jejich spojenci měli po roce 1956 skvělou příležitost k tomu, aby Polsko odvrátili od Sovětského svazu, a to i díky tomu, že mu Západ vytvořil rámec, který mohl fungovat jako „magnet“, který by Polsko osvobodil od sovětského vlivu.⁵⁷ Polské kroky pod vedením Gomulky však v následujících letech rozhodně neodpovídaly Byrnesovu předpokladu o Západním vzoru pro tehdejší polské lídry.

Americká politika v reakci na povstání v Budapešti

Stejně jako v případě poznaňských demonstrací se ani povstání v Maďarsku neodehrálo pouze v důsledku vnitrostátních faktorů, ale zásadní vliv na jeho průběh měly i kontinálně probíhající globálně-politické události spojené s pokračující snahou Spojených států a Sovětského svazu o získání většího mocenského vlivu ve světě. Americkou politikou vůči dění v Budapešti tak do značné míry ovlivňoval opět i vzdálený konflikt v Suezském průplavu, který probíhal takřka simultánně s potlačením maďarského povstání a který světu opět připomněl, že studená válka zdaleka neskončila.⁵⁸

Přestože tato napjatá mezinárodní situace přispívala k agresivnějšímu přístupu sovětského vedení směrem k událostem v Budapešti, je zároveň nutno dodat, že se Chruščov rozhodl k podpoře ozbrojeného zásahu v Maďarsku i navzdory tomu, že na tomto postupu nepanovala v rámci sovětského vedení shoda. S eskalací maďarské krize totiž naopak vyšly na povrch výrazné rozkoly mezi členy prezidia. Byl to zejména první náměstek předsedy Rady ministrů Anastas Ivanovič Mikojan, jenž dlouhodobě prosazoval spíše vyjednávání s maďarským režimem a důrazně nesouhlasil s vojenským zásahem proti

54 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Despatch From the Embassy in Poland to the Department of State*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d173>, citováno 15. 2. 2022.

55 BORHI (1999), s. 98.

56 BYRNES (1958), s. 168.

57 Tamtéž, s. 169.

58 O tom jednoznačně svědčila i sovětská prohlášení reagující na dění v Suez, která dokonce mluvila o možnosti započatí „*třetí světové války*“. IRVING (1981), s. 592.

maďarskému povstání.⁵⁹ Mikojanův přístup byl o to překvapivější, že ještě během krize v Polsku postupoval poměrně razantně, když tvrdil, že Poláci svým jednáním navyšují hrozbu ze strany NATO, a tak napomáhají americkým snahám o rozdělení polsko-sovětského spojení.⁶⁰

Právě na Mikojanův přístup k otázce Maďarska si proto následně stěžovali zastánci „tvrdé linie“ v čele s členy prezidia Vjačeslavem Molotovem a Lazarem Kaganovičem.⁶¹ Byla to tedy nakonec právě tato většinová část prezidia prosazující ozbrojený zásah v Maďarsku, na jejíž stranu se přiklonil i samotný Chruščov. Společně s tímto nátlakem uvnitř sovětského vedení měla navíc na finální rozhodnutí vliv i zmiňovaná neutěšená situace v Suezském průplavu, a to i přesto, že by, slovy Marka Kramera, sovětská „*invaze do Maďarska byla schválena, i kdyby nedošlo k žádnému Suezu*“.⁶² Sovětská pozice v regionu byla navíc ohrožena tím spíše poté, co Maďaři oznámili svůj záměr oficiálně vystoupit z „Varšavské smlouvy“, a rovněž poté, co shromáždění budapeštských demonstrujících vyzývalo ke spojení nespokojených s tehdejší situací ve východním bloku sloganem: „Varšava – Budapešť – Bělehrad“.⁶³

Význam sinajské války na dění v Maďarsku je patrný i ze záznamů z porad americké Národní bezpečnostní rady, které ukazují, že se američtí zástupci domnívali, že události v Budapešti byly do velké míry způsobeny právě probíhající krizí v Africe. Státní tajemník Herbert Hoover jr. například tvrdil, že kdyby se Britové a Francouzi v tuto konkrétní dobu nerozhodli „*přestěhovat*“ do Suez, tak by v Maďarsku podobná situace nikdy nenastala.⁶⁴ Prezident s Hooverem souhlasil v tom, že pokud by Britové a Francouzi zůstali mimo Egypt a Sověti by přesto vyrazili proti Maďarsku, byli by v očích světového veřejného mínění zničeni.⁶⁵

Suezská krize zároveň komplikovala možnosti společného postoje Západních velmocí směrem k Sovětskému svazu. To se v reálné politice projevilo například tehdy, když americký velvyslanec při OSN H. C. Lodge informoval Washington o tom, že Britové a Francouzi jsou pobouřeni aktivním postupem Američanů vůči situaci v Maďarsku v době, kdy Eisenhowerova vláda přistupuje pasivně k dění u Sinajského poloostrova.⁶⁶ Tato kritika od evropských mocností následovala krátce poté, co Eisenhowerova administrativa nabídla Maďarsku dar v podobě potravin a zdravotnického materiálu v hodnotě 20 milionů dolarů.⁶⁷

59 KRAMER (1998), s. 186, 198; FAURE (2006), s. 197.

60 KEMP-WELCH (2006), s. 1273.

61 DURMAN (2004), s. 453; KRAMER (1998), s. 186.

62 BOYLE (2005), s. 556; GELLMAN (2015), s. 350.

63 MACHCEWICZ (1993), s. 138; NÁLEVKA (2010), s. 83.

64 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Discussion at the 303d Meeting of the National Security Council*, Washington, November 8, 1956. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d175>, citováno 28. 2. 2022.

65 Tamtéž.

66 IRVING (1981), s. 547; NÁLEVKA (2010), s. 86.

67 Tamtéž.

Maďarské povstání navíc nabylo na strategické důležitosti i s ohledem na to, že představovalo po demonstracích v Poznani, v krátkém časovém sledu, již druhé ohrožení sovětských zájmů v zemích, které byly pojmány jako východoevropské sovětské satelity. Tato napjatá mezinárodní atmosféra roku 1956 a obavy ze sovětských kroků se následně projeví v tom, že americká odpověď na násilné rozeznání maďarského povstání byla, v kontextu rozsahu tehdejších událostí, záměrně spíše mírná a rozhodně nenaplnila očekávání demonstujícími obyvateli v Budapešti. Svou roli hrálo i to, že byl „ruský medvěd po celou dobu krize neznámou veličinou“, a Američanům tak hrozilo neustálé nebezpečí špatného odhadu situace, který mohl mít nedozírné následky pro celý svět a ohrozit tak světový mír.⁶⁸

Eisenhower si byl vědom možných globálních následků případného přímého amerického zásahu v zemích východního bloku a vojenská intervence v Maďarsku tak byla, i přes republikánskou razantnější rétoriku, zcela vyloučena. Americká vláda se soustředila zejména na diplomatické řešení situace, což se projevilo v tom, že se americký prezident původně rozhodl reagovat na sovětský zásah pouze pomocí telegramových zpráv sovětskému předsedovi rady ministrů Bulganinovi. Americký prezident v těchto zprávách projevoval svůj „nevslovitelný šok“ a „hluboké rozhořčení“ nad průběhem sovětské invaze a zároveň vybízel Bulganina k tomu, aby sovětský zástupce v OSN na shromáždění oznámil, že se Sovětský svaz „připravuje stáhnout své síly z této země a umožnit maďarskému lidu požívat práva na vládu podle vlastního výběru“.⁶⁹

Již tato reakce však byla, jak zdůrazňuje László Borhi, „v příkrém rozporu s očekávaním mnoha účastníků revoluce“.⁷⁰ Zásadní totiž bylo, že od Eisenhowera nepřišlo směrem k Sovětům žádné ultimátum pro případ, že se Sověti americkými návrhy nebudou řídit. O tom, že americká vláda nebyla schopna nalézt postup, jakým by vůči sovětské intervenci zareagovala, nejlépe vypovídá Eisenhowerova odpověď na zprávu tehdejšího ředitele CIA Allana Dullese o dění v Budapešti, ve které americký prezident sovětský zásah popisoval jako „hořkou pilulku, kterou musíme spolknout“.⁷¹ Důvodem pro tento přístup bylo i to, že obavy z možné eskalace konfliktu mezi USA a SSSR v jaderný konflikt byly příliš výrazné. I proto americká vláda napsala na dotazy španělské vlády ohledně možnosti podpory maďarské revoluce, že Maďarům nemůže nyní „poskytnout žádnou podporu, ať už zjevnou nebo skrytou“.⁷²

Eisenhower následně pokračoval v podobně defetistickém duchu, když se Allana Dullese ptal, zda by Američané „měli přerušit diplomatické styky se SSSR?“, přičemž sám

68 MARKS (1993), s. 32.

69 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Telegram From the Department of State to the Embassy in the Soviet Union*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d166>, citováno 26. 2. 2022.

70 BORHI (1999), s. 67.

71 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Discussion at the 303d Meeting of the National Security Council*, Washington, November 8, 1956. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d175>, citováno 14. 3. 2022.

72 BORHI (1999), s. 102–103.

přicházel na to, že by byl tento krok bezvýsledný, protože „*Sověťům je to jedno*“.⁷³ Byla to naopak právě CIA v čele s Allenem Dullesem, ještě v roce 1955 důrazně podporujícím myšlenku osvobození východní Evropy, která prosazovala v průběhu polských a maďarských událostí z amerického pohledu razantnější řešení, jež nejvíce odpovídalo představám demonstřujících v Poznani a Budapešti. Zářným příkladem této tvrdé linie může být myšlenka zaměstnance této organizace Roberta Cutlera, který přišel dokonce s radikálním návrhem jaderného úderu na sovětské logistické linky poblíž maďarských hranic.⁷⁴

Spíše k zastáncům tvrdé linie patřil po dlouhou dobu i viceprezident Nixon, jenž se v rámci administrativy stavěl k tehdejší události rázněji než Eisenhower, když kritizoval veškerou politiku nakloněnou zachování statusu quo ve východní Evropě.⁷⁵ Naopak J. F. Dulles, stojící tou dobou v čele ministerstva zahraničí, poslal v době probíhajících nepokojů v Maďarsku poměrně umírněný telegram, v němž hovořil o tom, že Američané sice „*stejně jako v Polsku*“ vítají „*všechny kroky všech lidí směrem k národní nezávislosti a osvobození od sovětské nadvlády*“, ale zároveň si jsou vědomi toho, že je nereálné, aby „*neozbrojení lidé, bez ohledu na to, jak hrdinští*“ mohli překonat sovětské tanky.⁷⁶ Zároveň veřejně vyloučil jakoukoli americkou vojenskou pomoc v zemích východní Evropy. Maďarsko se tak pro Američany stalo, v otázce možnosti použití ozbrojené síly, stejně zapovězenou oblastí jako například Tibet.⁷⁷

Zmiňovaná prezidentova skepse navazující na pojetí tehdejší situace jeho ministrem zahraničí se postupně projevovala zároveň i v tom, když tvrdil, že si je jistý tím, že na Bulganina nebudou mít americké iniciativy prováděné například na půdě OSN žádný vliv.⁷⁸ Tato predikce se vzápětí potvrdila, když sovětský předseda rady ministrů, vědom si nedostatečné ochoty Západu zavést tvrdší sankce, vzkázal americké vládě, že to, co se děje v Maďarsku, není věcí Spojených států.⁷⁹ Sověti tak mohli i nadále postupovat ve svém vojenském zásahu proti maďarskému povstání bez výraznějších zábran. Eisenhower poté navíc potvrdil svou pověst umírněného politika, když jednoznačně zamítnul návrh, který zazněl na tehdejší jednání NSC a který doporučoval dokonce vyloučení Sovětského svazu z OSN.⁸⁰

Vzhledem však k tomu, že jakýkoliv vojenský zásah vojsk NATO na území východního bloku nepřicházel v úvahu a pouhé odsouzení sovětských kroků z americké strany

73 Tamtéž. Tento rázný přístup CIA se projevoval i v případě Suezské krize, když například zástupce ředitele Robert Amory křičel po telefonu na britské úředníky, že Američané nemohou vystát „*jejich zatracený váhavý valčík, zatímco Maďarsko hoří!*“ Citováno v MARKS (1993), s. 32.

74 BORHI (1999), s. 106.

75 FAURE (2006), s. 196.

76 BORHI (1999), s. 98.

77 VARGA (2002), s. 128; KORDA (2009), s. 724.

78 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Discussion at the 303d Meeting of the National Security Council*, Washington, November 8, 1956. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d175>, citováno 6. 3. 2022.

79 Tamtéž.

80 Tamtéž.

nemělo na sovětské jednání žádný vliv, tak Západní země neměly vůči sovětskému postupu jiný nástroj než případné mezinárodní rezoluce.⁸¹ Ty, jak se Eisenhower správně obával, však rovněž neměly mít výraznější dopad na sovětskou politiku. Bylo to dokonce i, pro mnohé překvapivě, právě americké ministerstvo zahraničí, které se postavilo proti myšlence uplatnění politiky agresivního „zatlačování“, s níž byl ministr Dulles často spojován. Právě „Dullesovo“ ministerstvo se totiž naopak v průběhu roku 1956 snažilo, na rozdíl od ministerstva obrany či CIA, vyhnout myšlence použití síly proti Sovětskému svazu ve východním bloku.⁸² Do tohoto Dullesova uvažování výrazně vstupovala tehdejší geopolitická realita spojená s růstem sovětské jaderné síly, jejíž problém by pro Spojené státy nevyřešilo ani rozdělení východního bloku. Ze sovětských jaderných možností pro něj zároveň vycházelo poučení, že by USA na agresivní kroky Sovětského svazu ve východním bloku měly reagovat právě jen v případě, že by došlo k použití sovětské jaderné zbraně.⁸³

Vzhledem k tomu, že se k tomuto názoru přiklonil i Eisenhower, který se obával, že by případný americký zásah v Maďarsku mohl vést k světové válce, nebylo tak možné počítat s tím, že by se Spojené státy mohly v Maďarsku vojensky angažovat. Právě před možností války se Sovětským svazem v té době ostatně společnost varovaly i některé americké deníky.⁸⁴ Přestože tedy Eisenhowerova administrativa nastoupila na začátku roku 1953 s příslibem agresivnější politiky vůči východnímu bloku, která se měla odvíjet od republikánských slibů z programového prohlášení označující politiku zdržování za nemorální, ukázalo se, že tyto sliby nebyly postaveny na reálných základech.⁸⁵ Eisenhowerovo ujištění Kremlu z roku 1956 o tom, že se Spojené státy „nebudou dívat na žádnou vládu v zemích východní Evropy jako na potenciálního vojenského spojence“, bylo výrazně vzdáleno od možnosti, jež nabízel zmiňovaný republikánský program ovlivněn myšlenkou strategie zatlačování.⁸⁶ Právě toto prezidentovo prohlášení, společně s ujištěním, že se Američané nebudou snažit zasahovat do dění v Maďarsku, se přitom stalo základním kamenem tehdejší americké politiky.⁸⁷

Američané si vzhledem k těmto okolnostem dali za cíl získat alespoň dostatečnou mezinárodní podporu pro jimi navrženou rezoluci odsuzující sovětský zásah. I tyto snahy jim však přinášely spíše zklamání. Jak se totiž ukázalo, tak sovětský zásah v Maďarsku nedokázal globálně sjednotit politiky natolik, aby společná mezinárodní akce vytvořila dostatečný nátlak k tomu, aby se v Moskvě rozhodli svůj přístup k potlačení povstání

81 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Telephone Conversations With the President*, November 9, 1956. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d178>, citováno 6. 3. 2022.

82 BORHI (1999), s. 70. I z tohoto důvodu byl Dulles následně kritizován konzervativně-pravicovým časopisem *National Review*, žádajícím tvrdší postup americké diplomacie. VARGA (2002), s. 128.

83 BORHI (1999), s. 70.

84 VARGA (2002), s. 128.

85 Viz FAURE (2006), s. 146, 160, 167. Byl to ostatně právě Eisenhower, který musel následně krotit očekávání spojená s radikálními vyjádřeními z republikánského programu.

86 GELLMAN (2015), s. 350.

87 FAURE (2006), s. 197.

změnit. Ačkoliv Nixon tvrdil, že Kreml v důsledku jeho ozbrojeného zásahu „*utrpěl v Africe výrazný neúspěch*“ vedoucí k nedůvěře v jeho vládu, globální vliv plynoucí z odsouzení tohoto zákroku nebyl tak výrazný, jak američtí činitelé předpovídali.⁸⁸ Překážku pro společný postup proti Sovětům představovaly zejména názory asijských zástupců, jejichž země byly od Maďarska příliš vzdáleny, a téma sovětského zásahu v Budapešti tak nepovažovali za svou prioritu.

Americké úsilí bylo navíc výrazně komplikováno zákulisními tahy Sovětského svazu a znovu i vlivem Suezské krize. Američané se například domnívali, že se Arabové a Indové zdrželi hlasování o amerických rezolucích vůči maďarské otázce, protože uzavřeli dohodu se Sověty, aby měli jejich podporu při řešení událostí na Blízkém východě.⁸⁹ Následné vyjádření indického premiéra Nehrua, který prohlásil, že to, co se skutečně děje v Maďarsku, je „*nejasně*“, vedlo Eisenhowera k přesvědčení, že se Indové staví na stranu Sovětů.⁹⁰ Tyto rozpory přicházely právě v době, kdy mělo Valné shromáždění OSN hlasovat o případných sankcích vůči Sovětskému svazu a v důsledku vedly k tomu, že se Američanům nepodařilo vystavět dostatečně silnou mezinárodní odezvu, která by dokázala ovlivnit sovětskou politiku vůči Maďarsku.

Americké naděje na nalezení řešení „maďarské krize“ v rámci mezinárodní spolupráce byly následně poškozeny i obsahem zprávy, kterou do Washingtonu zaslal velvyslanec Lodge a která prezidenta informovala o negativních postojích reprezentantů členských zemí OSN směrem k americké politice.⁹¹ Lodge například tvrdil, že na zasedáních panuje pocit, že Američané mnoho let prostřednictvím rádia Svobodná Evropa nabádali Maďary ke vzpouře a nyní, když k ní došlo, se snažili své snahy vzdát, protože se báli odpovědi Sovětského svazu.⁹² Je faktem, jak zdůrazňuje například historik Irwin F. Gellman, že dodnes mnozí historici tvrdí, že právě „*vysílání Hlasu Ameriky a Rádia Svobodná Evropa podpořilo maďarské povstání*“.⁹³

Přístup moderátorů těchto rádií byl skutečně mnohem radikálnější než americké vlády nebo amerických zpravodajských služeb a neodpovídal tak reálným plánům americké diplomacie, v důsledku čehož tak v obyvatelích východního bloku vzbuzoval jen plané naděje. Rádiové zprávy navíc „padaly na úrodnou půdu“, protože ještě v 50. letech byli někteří Maďaři přesvědčeni, že je Spojené státy osvobodí, i kdyby to vyžadovalo válku se Sověty. To platilo tím spíše, že maďarský režim nedokázal zablokovat západní propagandu, což vedlo k tomu, že podle průzkumu z roku 1957 polovina z 620 vyslýchanych

88 GELLMAN (2015), s. 471.

89 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of a Conference With the President, White House, Washington, November 5, 1956*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus-1955-57v25/d168>, citováno 28. 2. 2022.

90 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Discussion at the 303d Meeting of the National Security Council, Washington, November 8, 1956*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d175>, citováno 28. 2. 2022.

91 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Telephone Conversations With the President, November 9, 1956*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d178>, citováno 24. 2. 2022.

92 Tamtéž. Viz MARKS (1993), s. 89; FAURE (2006), s. 198.

93 GELLMAN (2015), s. 349.

maďarských uprchlíků směřujících do USA skutečně očekávala americkou intervenci na podporu revoluce.⁹⁴ Tato víra Maďarů rostla i v době postupného amerického uvědomění si, že „odtržení většího evropského satelitu od sovětského bloku se v současné době nejeví jako proveditelné“.⁹⁵

Vzhledem k této atmosféře ve světě, a především v Maďarsku, byly návrhy, které v OSN vyzývaly sovětské síly, aby se z Maďarska stáhly a umožnily Maďarům rozhodnout o směřování své země, nutně odsouzeny k nezdaru.⁹⁶ V důsledku nečinnosti amerického postupu v rámci OSN se tak i Eisenhower, který zpočátku prosazoval možnosti řešení uvnitř této organizace, přiklonil k názoru těch, kteří tvrdili, že jsou tyto snahy zbytečné. Navzdory tomu však americké snahy o řešení „maďarské krize“ probíhaly i nadále v čistě diplomatické rovině. Ta se však rovněž ukázala být nedostatečnou.

Příkladem těchto neúspěšných snah byl i telegram, který Američané zaslali Sovětům v půlce listopadu a ve kterém navrhovali, že hlavním společným cílem by mělo být stažení sovětských vojsk z Maďarska.⁹⁷ Tento americký plán se zakládal na příslibu zastavení dalších rezolucí a na nabídnutí možné ekonomické pomoci Maďarsku v případě, že na návrh sovětské vedení přistoupí.⁹⁸ Sověti jej však rezolutně odmítli a ekonomická pomoc ze strany USA se tak ukázala být nedostatečnou motivací. To platilo i přesto, že právě katastrofální ekonomická situace v Maďarsku, která se projevovala například tak, že po dramatickém propadu ekonomiky v roce 1953 byly průměrné mzdy v zemi nižší než před válkou, byla hnacím motorem Maďarů ve snaze o dosažení lepších vztahů se Spojenými státy.⁹⁹

Vzhledem k těmto neúspěchům na půdě OSN se tak ve zbytku roku stalo hlavním americkým cílem získat alespoň podporu světového veřejného mínění.¹⁰⁰ Tento záměr opět souvisel, stejně jako během procesu tvorby americké politiky po potlačení poznaňského povstání, s tehdejší realitou studené války, kdy bylo americkým cílem oslabit moc Sovětského svazu. Napříč memorandy z roku 1956 je proto vidět, že se Američané snažili analyzovat, jak přesvědčit globální veřejné mínění o krutosti sovětských praktik při potlačování maďarského povstání.

Americký prezident například uvažoval o rozeslání videí se záběry sovětské intervence v Budapešti do všech nejdůležitějších světových metropolí, přičemž jeho cílem bylo ukázat, že po událostech v Maďarsku se Sovětskému svazu nedá důvěřovat.¹⁰¹ Světovou

94 BORHI (1999), s. 81.

95 Citováno v FAURE (2006), s. 159.

96 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Telegram From the Department of State to the Embassy in the Soviet Union*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d166>, citováno 7. 3. 2022.

97 Tamtéž.

98 Tamtéž.

99 BORHI (1999), s. 96.

100 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of a Conference With the President, White House, Washington, November 5, 1956*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus-1955-57v25/d168>, citováno 6. 3. 2022.

101 Byl to i viceprezident Richard Nixon, který se z původně „jestřábi“ pozice přesunul rovněž pouze k návrhům o dosažení propagandistických úspěchů v zemích třetího světa. Nixon například tvrdil, že by ame-

reakcí na dění v Maďarsku však byli američtí politici spíše rozčarováni a postavit proti Sovětům globální odpor se jim opět nepodařilo. Zároveň se, stejně jako v roce 1954 během bitvy u Dien Bien Phu, ukázalo, že Američané nebyli za vlády Eisenhowera schopni nalézt řešení pro případ, že jim ústřední zvolená zahraničněpolitická taktika nevycházela podle zvoleného plánu.¹⁰²

Bylo by však sporné tvrdit, že Američané měli reálnou možnost přijít s řešením, které by zmírnilo dopady sovětského zásahu. Maďarský historik László Borhi například tvrdí, že ani případná agresivnější reakce Spojených států během října a listopadu by mnoho na průběhu událostí v Maďarsku nezměnila.¹⁰³ Tento názor začal postupně přijímat i Eisenhower, který po počátečním váhání dospěl k závěru, že by přílišné zasahování do dění ve východním bloku bylo příliš nebezpečné.¹⁰⁴ Americkou strategií se tak následně stala snaha uklidnit tehdejší napjatou mezinárodní situaci a přesvědčit Sověty, že Spojené státy nemají v úmyslu využít situaci v Maďarsku ve svůj prospěch.

Viditelný nedostatek silových prostředků, kterými by byly Spojené státy schopny přinutit kremelské vedení ke změně jejich postoje, se tak stal hlavním důvodem neúspěchu Eisenhowerovy politiky. Vzhledem k tomu, že americké návrhy nebyly podepřeny skutečnou silou, tak Sověti nebyli nuceni na tyto požadavky nikterak reagovat. Důsledkem bylo, že stažení sovětských vojsk z Maďarska a myšlenka existence autonomní maďarské vlády se stala neuskutečnitelnou. Tím spíše, že americká společnost nepřisuzovala událostem v Maďarsku dostatečnou váhu a celkově nepodporovala americký vojenský zásah v oblasti.¹⁰⁵ To bylo důležité zejména v předvolební atmosféře a odpovídalo spíše izolacionistickým tendencím, jež byly navýšeny i průběhem událostí v Suez.¹⁰⁶ Jak ostatně

rickým cílem mělo být udělat dojem na rozvojové země, jež díky záběrům z Budapešti mohly vidět „že si žádný stát nemůže dovolit hrát si se Sovětským svazem“, pokud nechce být rovněž napaden sovětskými tanky. GELLMAN (2015), s. 350.

102 HITCHCOCK (2018), s. 202. Tato neschopnost tehdejší americké vlády přijít s alternativním řešením problému připomínala dřívější americký postup z roku 1954 v Indočíně, kdy se Američanům nedařilo politicky reagovat na tamější francouzské vojenské neúspěchy proti Viet Minhu, což vedlo až k francouzské porážce během bitvy u Dien Bien Phu. O americké neschopnosti nalézt alternativní řešení v politice vůči Viet Minhu je možné se dočíst například v dopisech mezi Eisenhowerem a J. F. Dullem nebo prezidentovým přítelem Everetem Hazletem. Viz *Dwight Eisenhower a Letter to John Foster Dulles*, John Hopkins University Press, Baltimore April 23, 1954, Papers of Dwight David Eisenhower, Vol. 15, 1030 nebo *Dwight Eisenhower a Letter to Edward Everett Hazlett, jr.*, John Hopkins University Press Baltimore March 18, 1954, Papers of Dwight David Eisenhower, Vol. 15, 784.

103 BORHI (2004), s. 12.

104 Tamtéž.

105 Jak ostatně zmiňuje i Zsolt Varga, jako hlavní událost z východní Evropy většina amerických listů v době probíhajícího maďarského povstání reflektovala spíše návrat k moci Wladyslawa Gomulky, „*dříve sesazeného reformního premiéra Polska*“. VARGA (2002), s. 123. V rubrice zahraničního zpravodajství tak události v Maďarsku musely „*soutěžit s ostatními novinkami považovanými Američany za důležitější*“, a to včetně krize v Suezském průplavu. To mělo podle něj zároveň výrazný vliv i na Eisenhowerovu reakci, který díky tomuto slabému mediálnímu zájmu nebyl pod dostatečným tlakem, aby přišel s výraznějšími iniciativami. Tamtéž, s. 125, 130.

106 Jak ostatně zmiňoval ve svém článku z roku 1958 profesor Robert F. Byrnes, „*většina informovaných Američanů*“ se v roce 1956 domnívala, že Američané neměli dostatek sil a možností, aby udělali cokoli zásadního, co by pomohlo „*osvobodit satelitní státy*“ nebo usnadnit jejich postavení směrem k Sovětskému svazu, viz BYRNES (1958), s. 167. I z tohoto důvodu tak většina americké populace podporovala Eisenhowerův postup

zmiňuje maďarský historik Zsolt Varga, americké noviny se tou dobou zajímaly zejména o předvolební projevy, které se týkaly také ohrožení americké bezpečnosti spojené s rozvojem sovětských vodíkových bomb a ztrátou amerického monopolu v oblasti jaderného zbrojení.¹⁰⁷

Navzdory výše zmíněným americkým neúspěchům, které představovaly jednoznačné selhání původní republikánské strategie směrem k zemím východního bloku, se americký ministr zahraničí Dulles v následujících měsících pokoušel alespoň v rétorické rovině vrátit k politice tvrdé linie. To se projevovalo například tehdy, když ve svých projevech opět velel k tomu, aby Spojené státy ukázaly „*sovětským vládcům náš skutečný záměr*“, kterým mělo být definitivní „*osvození zajatých národů*“.¹⁰⁸ Tento postup byl však spíše v rozporu s celkovou americkou zahraničněpolitickou linií Eisenhowerovy vlády snažící se o uklidnění mezinárodní situace a i se samotným pohledem J. F. Dullese, jenž se v konečném důsledku snažil, v rámci vykonávání reálné politiky, zejména o udržení evropského statusu quo. To byl ostatně hlavní důvod, proč se například podle britského politika C. M. Woodhouse pravděpodobnost světové války v období Dullesova působení na ministerstvu podstatně snížila.¹⁰⁹ Tento pohled na Dullesův reálný přístup k zemím východního bloku tak naopak zcela neodpovídá tomu, jak na tehdejšího ministra zahraničí vzpomínal autor Eisenhowerových projevů a editor časopisu Time John Emmet Hughes, který jej v oblasti zahraniční politiky popisoval za až „*znepokojivě jestřábiho*“.¹¹⁰ Podobně přitom Dullese popisovala i jedna ze zásadních postav americké studenoválečné politiky Charles Bohlen, který jeho „*jestřábi*“ politiku pozoroval v tom, že se podle něj tehdejší ministr zahraničí za každou cenu snažil až do krajních mezí rozpínat americkou sílu a vliv ve světě.¹¹¹ Tento jeho „*přehnaně antagonistický postoj*“ vůči Sovětskému svazu pak byl podle historika Gaddise Smithe tvarován tak, aby posílil domácí republikánskou politickou podporu.¹¹² Byl to však právě jeho přístup k událostem ve východní Evropě v roce 1956, který nesplňoval ani jednu ze zmíněných podmínek, když byl jeho umírněný postoj kritizován ze strany právě těch, kteří si přáli návrat k politice zatlačování komunismu.¹¹³

v době maďarské revoluce. Této podpory se Eisenhowerovi dostávalo navzdory kritice jeho hlavního prezidentského protikandidáta Stevenzona, který tvrdil, že Spojené státy nebyly na tato povstání připraveny. SALISBURY (1956). Dostupné z: <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1956/10/28/90751882.html?pageNumber=1>, citováno 20. 12. 2023. Eisenhower však právě v době, kdy vrcholilo maďarské povstání, zvítězil nad Stevensonem v prezidentských volbách v jednoznačném poměru 457 ku 73 volitelů a se ziskem 57 procent všech hlasů. BOYLE (2005), s. 555.

107 VARGA (2002), s. 123–124. V této Vargově poznámce se propojují dva faktory, které měly nutně vliv na americké politické možnosti směrem k událostem v Polsku a Maďarsku, tedy úspěšný test vodíkové bomby v Sovětském svazu v roce 1953 a americké prezidentské volby probíhající v listopadu 1956.

108 DULLES (1957). Dostupné z: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1957dulles-peace1.asp>, citováno 27. 3. 2022; FAURE (2006), s. 150.

109 MARKS (1993), s. 5.

110 HUGHES (1963), s. 105, 112, 119, 169, 207–208.

111 BOHLEN (1973), s. 472–473.

112 SMITH (1974), s. 405.

113 STOV. VARGA (2002), s. 128.

Komparace americké politiky vůči dění v Polsku a Maďarsku

Základní faktory určující americkou politiku

Rigidní poválečné politické rozdělení evropského kontinentu na východní a západní blok bylo v roce 1956 již neměnnou realitou tehdejšího mezinárodního pořádku. Následkem toho byly možnosti provádění americké zahraniční politiky vůči východní Evropě primárně determinovány sovětskými strategickými nároky v této oblasti. Jednoznačné vymezení mocenského vlivu v Evropě, postupné vyrovnávání sovětských a amerických strategických sil a existence jaderné hrozby tak společně stanovily i omezený počet nástrojů pro vytváření americké zahraniční politiky po potlačení lidových povstání v Poznani a Budapešti. To mělo za následek například to, že Eisenhower musel ve své politice vůči Polsku a Maďarsku zcela vyloučit jakoukoliv strategii založenou na využití americké vojenské síly, což Američany vedlo k tomu, že byli ve své politice vůči východnímu bloku odkázáni primárně na diplomatická řešení.

Ačkoliv tyto geopolitické determinanty spojené s ustáleným rozložením velmocenských sil během padesátých let určovaly základní pole působnosti pro vytváření americké zahraničněpolitické strategie, tak nevysvětlovaly důvody pro mnohé odlišnosti v diplomatickém postupu americké vlády vůči Polsku a Maďarsku během léta a podzimu 1956. Krátké mezidobí, které od sebe dělilo povstání v Poznani a Budapešti, znamenalo, že se odehrávaly v podobném mezinárodním prostředí, na které působily podobné globální okolnosti. Výjimkou byla pouze Suezská krize, která se výrazněji projevila až po ukončení nepokojů v Poznani, a její vliv byl tak citelný až v době povstání v Maďarsku, když zaujatost Západu touto krizí usnadnila Sovětům jejich reakci v Budapešti, když zároveň oslabilo možnost společného odsouzení sovětských kroků v OSN.¹¹⁴ Částečně odlišná americká diplomatická reakce na obě události však byla odvozena spíše přímo od průběhu těchto povstání než od tehdejšího světového velmocenského uspořádání, jež naopak určovalo základní společný rámec a spíše sjednocovalo americký politický postoj.

Odlišnosti ve způsobu a rozsahu amerických politických iniciativ vůči Polsku a Maďarsku proto závisely zejména na dvou činitelích, spojených přímo s průběhem demonstrací. Těmi byl rozsah demonstrací, popřípadě jejich potlačení a faktor přímého zásahu sovětských vojsk. Větší úsilí, které američtí představitelé vynakládali na nalezení strategie, která by reagovala na dění v Maďarsku, vyplývalo jak z toho, že potlačení demonstrací v Budapešti zapříčinilo nesrovnatelně více civilních obětí, tak z přímé účasti sovětských vojáků na tomto potlačení. Tyto dva faktory se následně projeví v odlišném americkém přístupu k oběma povstáním i na mezinárodní úrovni.

Vzhledem k nepřítomnosti sovětských vojáků při potlačení demonstrací v Poznani Eisenhowerova vláda doufala, že se jí svou politikou ještě podaří změnit polský vládní postoj. Tato naděje se projevovala například tehdy, když Američané přicházeli v odpovědi na tamější dění s motivačními návrhy polské vládě v podobě finančních pobídek. Kromě částečně

114 MARKS (1993), s. 153. K Suezské krizi a jejímu vlivu na události v Maďarsku viz BOYLE (2005): *The Hungarian Revolution and the Suez Crisis*.

propagandistických záměrů této politiky bylo jejím cílem i odklonění Poláků od politické linie Kremlu. Tato víra v možnou budoucí změnu polského politického postoje vedla Američany zároveň k tomu, že se v rámci řešení politického postupu vůči polské vládě zaměřovala spíše na uzavřená jednání než na veřejnou snahu o mezinárodní odsouzení jejího postupu.

Rychlá ztráta amerických nadějí na možnost změny maďarské politické linie naopak přispěla k tomu, že se během podzimu Eisenhowerova vláda snažila přijít s důraznějším protestem proti sovětskému zásahu, než tomu bylo v případě její reakce na zásah v Poznani. Tyto protesty aktivně prosazovala mimo jiné i na mezinárodní úrovni, což se projevilo i ve výrazně větší aktivitě, kterou američtí představitelé věnovali maďarské otázce na půdě Organizace spojených národů. Americké naděje spojené s tímto postupem se však během podzimu nenaplnily a sovětská reakce na snahy západních zemí v rámci OSN spíše ukázala, že idealistické vize o roli této organizace nebude možné v rámci studenové války realizovat a že o své roli v mezinárodním prostředí budou moci rozhodovat pouze mocnosti podle vlastních národních zájmů. Neschopnost ovlivnit sovětské kroky ve východním bloku přes nátlak mezinárodních organizací tak ještě navýšila frustraci americké vlády, která se projevovala napříč rokem 1956.

Ztráta veškerých nadějí na změnu politického kurzu v Maďarsku měla své následky zároveň i v ekonomické oblasti, když možnost motivačních ekonomických pobídek směrem k maďarské vládě byla z americké strany jednoznačně vyloučena. To vyplývalo z vědomí toho, že nově dosazená vláda v Budapešti byla po sovětském vojenském zásahu přímo závislá na rozhodnutích z Moskvy a jakákoliv autonomní iniciativa směřující k případným reformám se již v Maďarsku nedala očekávat. Rozdílný postup americké administrativy v ekonomické oblasti byl tedy zpočátku určován zejména nadějemi, které Američané vkládali do toho, že by se polská vláda mohla odklonit od prosovětské politiky, vystupovat více autonomně a způsobit tak rozpory uvnitř východního bloku. Sekundárním důvodem pak bylo to, že Američané pojímali demonstrace v Poznani jako důsledek spíše špatné ekonomické situace země, zatímco maďarské povstání bylo z jejich pohledu převážně výsledkem politických problémů a vyžadovalo tak zejména diplomatická řešení.

V důsledku toho, že se Američanům nedařilo přicházet s funkční strategií, která by dokázala úspěšně reagovat na polský a sovětský postup během analyzovaných zásahů, tak v rámci americké strategie získávala na stále větší důležitosti snaha o využití vojenských potlačení k poškození obrazu komunistických vlád v rámci globálního veřejného mínění. Primárním činitelem, který odlišoval následnou americkou reakci v této oblasti, byl opět zejména sovětský vojenský zásah v Maďarsku a role záběrů sovětských vojáků v centru cizího hlavního města. Pro vnímání sovětského zásahu v Budapešti bylo tedy podstatné to, že se na rozdíl od polského zásahu jednalo o důsledek činnosti cizí armády. Význam sovětského vojenského zásahu byl z propagandistického pohledu navýšen i tím, že se odehrál v době přetrvávajícího studenové války napětí mezi Sověty a Američany v polovině padesátých let a americkým cílem tak bylo ukázat světu, že jakákoliv spolupráce se Sovětským svazem je krajně nebezpečná.

Atmosféra studené války však hrála zásadní roli i v případě politiky vůči polské vládě, kdy se role ekonomické politiky a propagandistických cílů propojila v Dullesově návr-

hu finanční a materiální pomoci. Americké návrhy ekonomické pomoci Polsku přicházející z ministerstva zahraničí totiž nebyly ovlivněny pouze idealistickými představami o „osvobození zajatých národů“ ve východním bloku pomocí ekonomických nástrojů, ale zejména snahou o celosvětové přilákání pozornosti na fakt, že polská vláda nebyla schopná zajistit základní potřeby pro své obyvatelstvo. Zatímco šíření záběrů ze zásahu v Budapešti tedy mělo primárně varovat svět před nebezpečím, které hrozilo od sovětské armády, tak nabídka ekonomické pomoci polské vládě měla poukázat na nefunkčnost komunistického ekonomického systému.

Závěr

Analýza americké zahraniční politiky vůči východnímu bloku po zásahu polských ozbrojených sil proti demonstracím v Poznani a sovětském potlačení povstání v Budapešti dává za pravdu tehdejším zastáncům realistického pojetí mezinárodní vztahů. Ti povětšinou věřili ve správnost obsahu Churchillova slavného projevu z Fultonu z roku 1946, který hovořil o definitivním rozdělení Evropy a existenci „železné opony“.¹¹⁵ Zároveň se přiklínili k poválečným tezím tvůrce „dlouhého telegramu“ George Kennana, jenž v rámci své strategie zadržování přisoudil země východní Evropy do sféry sovětského vlivu a americké vládě doporučoval nezasahovat do tamějšího dění.¹¹⁶

Základem těchto teorií tak bylo přesvědčení, že vzhledem k tehdejšímu mocenskému rozdělení světa a k hrozbám, které byly spojeny s nebezpečím jaderných zbraní, nebude již pro Američany možné ovlivňovat politické dění v zemích východního bloku. V reálné politice se správnost těchto předpokladů promítala právě v neúspěšné americké snaze o změnu politického postoje Sovětského svazu směrem k Polsku a Maďarsku v průběhu roku 1956. Dullesova strategie „osvobozování zajatých národů“, patrná spíše z jeho veřejných vystoupeních nežli z reálných strategických kroků, totiž zcela selhala a americká vláda zároveň nebyla schopna přijít s funkčním alternativním přístupem.

Bylo to zároveň právě v důsledku tehdejších událostí a pozorování reálné americké zahraniční politiky, proč již v roce 1958 profesor Robert F. Byrnes prohlásil, že tento koncept neměl „žádný skutečný význam v americké politice“.¹¹⁷ Tzv. „cold warriors“ uvnitř americké administrativy prosazující tvrdou a nekompromisní politiku směrem ke komunistickým režimům ve východní Evropě, která si dávala za cíl nenechat východoevropské obyvatelstvo „na pospas“ komunismu, tak museli ustoupit do pozadí, protože se ukázalo, že jsou jejich cíle nerealistické.¹¹⁸ Americká rétorika i návrhy americké vlády směrem k zemím východního bloku se tak následně staly méně útočnými, skromnějšími, realističtějšími a zaměřujícími se spíše na možnosti postupné změny za „železnou oponou“. Spojené státy následně definitivně odmítly představy o použití síly k vytlačení Sovětského

115 Viz KNUTSEN (2005), s. 264.

116 Kennanovy názory na americké možnosti vůči východní Evropě jsou shrnuty například v HANUŠ (2015), s. 155–160.

117 BYRNES (1958), s. 167.

118 FAURE (2006), s. 151–152.

svazu z východní Evropy a jejich pasivita tak mohla být označena za „součást postupného ústupu od deklarovaného cíle odvrátit sovětský vliv ve východní Evropě“.¹¹⁹

Rozčarování z poválečného rozdělení sfér vlivu se proto promítalo napříč analyzovanými rozhovory amerických vládních činitelů, z nichž zároveň vyplývalo, že se Spojené státy v 50. letech v nově vytvořeném bipolárním systému cítily směrem k východní Evropě prakticky bezmocné. Neúspěchy unilaterálních amerických iniciativ Eisenhowera postupně vedly alespoň ke snaze o vytvoření mezinárodního nátlaku, který měl vést ke změně sovětské politiky. Tento přístup se však rovněž ukázal jako bezvýsledný. Pro amerického prezidenta však nemusela působit politika vůči sovětskému vojenskému zásahu jako neúspěšná, a to zejména s ohledem na to, že se svět vyhnul světové válce a Eisenhowerovi se zároveň ve stejnou dobu podařilo dosáhnout jednoznačného znovuzvolení. To vše navíc v době, kdy se 63 % Američanů domnívalo, že administrativa zareagovala směrem k událostem v Maďarsku správně.¹²⁰

Dokladem toho, že americký prezident vyšel z této krize v dobrém rozpoložení, bylo i jeho přesvědčení, že si Spojené státy v důsledku sovětského vojenského zásahu ke konci roku 1956 užívaly ve světě takové pověsti, jakou „neměly od konce druhé světové války“.¹²¹ Zároveň se v průběhu těchto krizí ukázalo, že zastánci teorie o prezidentovi Eisenhowerovi, jakožto „zajatém hrdinovi“¹²², který je ovládán nejmocnějšími členy republikánské strany a sám se nedostatečně podílí na tvorbě americké zahraniční politiky, se mylili. Jak totiž již víme z archivních záznamů, tak to byl právě tehdejší prezident, který se navzdory radám z ministerstva obrany či CIA snažil v rámci svého postupu vůči Sovětskému svazu prosazovat umírněnou strategii, jež se mu následně podařilo prosadit i do reálného provádění politiky. Byly to tedy z velké části právě jeho obavy ze započetí třetí světové války, které vedly tehdejší americké diplomatické kroky a zabránily prosazení některých unáhlených představ z ministerstev či zpravodajských služeb.

Navzdory těmto částečným úspěchům však z dnešního pohledu již zároveň víme, že tehdejší optimistické zprávy americké Národní bezpečnostní rady,¹²³ které předpovídaly, že na poznaňské a budapeštské povstání budou brzy navazovat další protisovětské vzpoury uvnitř východního bloku, které oslabí sovětskou pozici v regionu, se ukázaly být mylné. Nedostatek účinných amerických politických nástrojů, které by dokázaly ovlivňovat sově-

119 BORHI (1999), s. 69.

120 FAURE (2006), s. 200.

121 JOHNSON (2015), s. 161.

122 Eisenhower začal být některými historiky označován za „zajatého hrdinu“ poté, co o něm vydal v roce 1958 vlivný washingtonský novinář Marquis William Childs knihu s názvem „Eisenhower: Captive Hero“. Childs v této knize tvrdil, že „sám prezident se stále více jevil jako vězeň svého úřadu, zajatec vlastní nerozhodnosti... a veřejnosti uctívající hrdiny“. CHILDS (1958), s. 286. Podle Childse byla důsledkem jeho neochota rozhodovat a snaha o to nechat ostatní, aby svými činy určovali směr prezidentova vlastního jednání. Childs tedy Eisenhowera vykreslil jako nerozhodného, líného a zakřiknutého lídra. NEWTON (2012), s. 2. Jak navíc tvrdí historik Stephen Ambrose, tak díky názorům, které přinesl do veřejného prostoru právě Childs, se začalo ve společnosti i odborných kruzích tvrdit, že byl Eisenhower „zajatým hrdinou“, nástrojem milionářů v republikánské straně, kteří ho využívali pro své účely, zatímco on se spokojil s hraním golfu a předsedáním ceremoniálním funkcím. AMBROSE (1984), s. 18.

123 FRUS, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *National Security Council Report*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d73>, citováno 6. 3. 2022.

ské chování v oblasti východní Evropy, se tak stal zjevným odkazem americké zahraniční politiky během léta a podzimu roku 1956. Tomu nakonec odpovídala i prezidentova slova, který uznal, že jedinou americkou zbraní vůči Sovětům v analyzovaném roce bylo „morální odsouzení“ sovětských činů.¹²⁴ Od této chvíle se tak slovy Madeleine Albrightové Američané pokoušeli v zemích za „železnou oponou“ především „podpořit politickou změnu bez rizika konfrontace“.¹²⁵ Sovětské vedení se zároveň utvrdilo v tom, že se do budoucna nemusí obávat výraznější reakce Západu, která by jim zabránila ve vojenském zásahu proti případným odstředivým tendencím v zemích východního bloku. To v důsledku, společně se znovunabytým přesvědčením o schopnosti obnovení pořádku v analyzovaných zemích, vedlo k ještě pevnějšímu postavení Sovětského svazu v této oblasti.

Prameny a literatura

Prameny nevydané

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Despatch From the Embassy in Poland to the Department of State*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d173>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of a Conference With the President*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d168>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of a Telephone Conversation Between the Secretary of State and the Director of Central Intelligence (Dulles)*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d66>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Discussion at the 303d Meeting of the National Security Council*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d175>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV 1955/1957, *Memorandum of Telephone Conversations by the Secretary of State*. Dostupné z: <https://search.library.wisc.edu/digital/AAWHTLF6G6VB739B/pages?as=text&view=scroll>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum of Telephone Conversations With the President, November 9, 1956*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d178>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Memorandum to the National Security Council by the Executive Secretary*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v02p1/d80>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *National Security Council Report*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d73>.

124 GELLMAN (2015), s. 352.

125 ALBRIGHT (1991), s. 73.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV 1955/1957, *Notes of the Secretary of State's Staff Meeting, Department of State*. Dostupné z: <https://search.library.wisc.edu/digital/AYZR7KXU5KUQO487/pages/AU6M3NS6GUJQPH8D?as=text>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Telegram From the Embassy in Poland to the Department of State*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d70>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Telegram From the Embassy in Poland to the Department of State*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d71>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Telegram From the Department of State to the Embassy in the Soviet Union*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d166>.

Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Eastern Europe, Volume XXV, *Telegram From the Department of State to the Embassy in the Soviet Union*. Dostupné z: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v25/d192>.

John Hopkins University Press, Papers of Dwight David Eisenhower, Vol. 15, 784, *Dwight Eisenhower a Letter to Edward Everett Hazlett, jr.*

John Hopkins University Press, Papers of Dwight David Eisenhower Vol. 15, 1030, *Dwight Eisenhower a Letter to John Foster Dulles*.

Prameny vydané

DULLES, John Foster (1957): *Dynamic Peace*, New York. Dostupné z: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1957dulles-peace1.asp>.

EISENHOWER, Dwight (1952): *Text of General Eisenhower's Speech on 'Middle Way'*, Boise. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1952/08/21/archives/text-of-general-eisenhowers-speech-on-middle-way.html>.

Hall Of The 1956 Revolution (2022), Budapešť. Dostupné z: <https://www.terrorhaza.hu/en/allando-kiallitas/basement/hallofthe1956revolution?fbclid=IwAR0SExLIJJqW37qwZZyXAVx-2kjpSgJ5c52XhL4Knr2jEWc06buPB0jCin94>.

WAGNER, Steven (2021): *Pursuing the "Middle Way". Eisenhower and the 1950s* [přednáška], Joplin.

Literatura

ALBRIGHT, Madeleine (1991): *The Role of the United States in Central Europe*, in: *Proceedings of the Academy of Political Science* 38, s. 71–84.

AMBROSE, Stephen (1984): *Eisenhower: Soldier and President*, New York.

BABIRACKI, Patryk (2015): *Soviet Soft Power in Poland: Culture and the Making of Stalin's New Empire, 1943–1957*, Chapel Hill.

BÉKÉŠ, Csaba – BYRNE, Malcolm – RAINER, János (2002): *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents*, Budapešť.

- BLAIVE, Muriel (2001): *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*, Praha.
- BOHLEN, Charles E. (1973): *Witness to History, 1929–1969*, New York.
- BORHI, László (1999): *Rollback, Liberation, Containment, or Inaction*, in: *Journal of Cold War Studies* 1, s. 67–110.
- BORHI, László (2004): *Hungary in the Cold War, 1945–1956: Between the United States and the Soviet Union*, Budapešť.
- BOYLE, Peter G. (2005): *The Hungarian Revolution and the Suez Crisis*, in: *History* 4 (300), s. 550–565.
- BYRNES, Robert F. (1958): *American Policy in Poland*, in: *Current History* 34, s. 166–170.
- CROWL, Philip A. (1975): *JOHN FOSTER DULLES: THE POLICY BEHIND THE MYTH*, Newport.
- DIVINE, Robert A. (1981): *Eisenhower and the Cold War*, Oxford.
- DURMAN, Karel (2004): *Popely ještě žhavé: velká politika 1938–1991*, Praha.
- FAURE, Justine (2006): *Americký přítel: Československo ve hře americké diplomacie 1943–1968*, Praha.
- GELLMAN, Irwin F. (2015): *The president and the apprentice: Eisenhower and Nixon, 1952–1961*, New Haven.
- GREENSTEIN, Fred I. (1994): *The hidden-hand presidency: Eisenhower as leader*, Baltimore.
- HANUŠ, Jiří (2015): *Rusko a západ: eseje o (ne)porozumění*, Brno.
- HITCHCOCK, William (2018): *The Age of Eisenhower: America and the World in the 1950s*, New York.
- HUGHES, John Emmet (1963): *The Ordeal of Power*, New York.
- CHILDS, Marquis William (1958): *Eisenhower: Captive Hero*, New York.
- IRVING, David (1981): *Uprising! One Nation's Nightmare: Hungary 1956*, London.
- JOHNSON, Paul (2015): *Eisenhower: A Life*, Londýn.
- KEMP-WELCH, Anthony (1999): *Stalinism in Poland, 1944–1956: Selected Papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies*, New York.
- KEMP-WELCH, Anthony (2006): *Dethroning Stalin: Poland 1956 and its legacy*, in: *Europe-Asia studies* 58, s. 1261–1284.
- KNUTSEN, Torbjørn L. (2005): *Dějiny teorie mezinárodních vztahů*, Brno.
- KORDA, Michael (2009): *Ike: Osud hrdiny*, Praha.
- KRAMER, Mark (1998): *The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings*, in: *Journal of Contemporary History* 33 (2), s. 163–214.
- LEFFLER, Melvyn Paul – WESTAD, Odd Arne (2010): *The Cambridge history of the Cold War*, New York.
- LUKOWSKI, Jerzy – ZAWADZKI, Hubert (2006): *A Concise History of Poland*, Cambridge.
- MACHCEWICZ, Paweł (1993): *Polští rok 1956*, Varšava.
- MAREČEK, David (2022): *Hledání kompromisu: Eisenhowerova politika v 50. letech 20. století*. Diplomová práce, Metropolitní univerzita v Praze.
- MARKS, Frederick W. (1993): *Power and Peace – The Diplomacy of John Foster Dulles*, Westport.
- NÁLEVKA, Vladimír (2010): *Horké krize studené války*, Praha.
- NEWTON, Jim (2012): *Eisenhower: The White House Years*, New York.
- SALISBURY, Harrison E. (1956): *STEVENSON SAYS UPRISINGS CAUGHT U. S. ,OFF GUARD'*, New York. Dostupné z: <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1956/10/28/90751882.html?pageNumber=1>.
- SCHMIDL, Erwin – RITTER, László (2006): *The Hungarian Revolution 1956*, Oxford.
- SMITH, Gaddis (1974): *The Shadow of John Foster Dulles*, in: *Foreign Affairs* 52 (2), s. 403–408.

VARGA, Zsolt (2002): *CONTEMPORARY AMERICAN PRESS COVERAGE ON THE OUTBREAK OF THE 1956 HUNGARIAN REVOLUTION*, in: *Hungarian Journal of English and American Studies* 8, s. 123–132.

WAGNER, Steven (2006): *Eisenhower Republicanism: pursuing the middle way*, DeKalb.

US Foreign Policy Towards the Eastern Bloc During the Uprisings in Poland and Hungary. The Search for a Middle Way

This text examines U. S. foreign policy toward the Eastern Bloc countries in 1956, particularly toward Poland and Hungary, during the widespread unrest and revolutionary events there. It was this period that became crucial to the subsequent American approach to Eastern Europe in the years that followed. The aim of this paper is to analyse the reasons that led the American administration of the time, especially President Dwight D. Eisenhower and Secretary of State John Foster Dulles, to respond in turn to the riots in Poznan and the uprising in Budapest. The thesis attempts to achieve this goal by using research based on American archival materials and European and American scholarly literature. The premise of the paper is that Eisenhower sought to structure his policy based on the idea of “middle way” and compromise to avoid the radical views on American policy toward the Soviet Union and its sphere of influence typical of some parts of the Republican Party in the 1950s. These were too risky, and their application threatened to start World War III.

Eisenhower’s fears leading to this moderate stance were due to several reasons, and the paper therefore necessarily seeks to take into account the broader geopolitical context of these decisions in its analysis. These concerns were related to the then course of the Cold War, the bipolar system led by the United States and the Soviet Union, their desire to gain as much influence in the world as possible at the expense of the other, but also the gradual development of nuclear weapons by both of these powers. The text concludes that some of the earlier assumptions appearing in scholarly texts on American foreign policy in the 1950s were mistaken in labelling Secretary of State J. F. Dulles as a vigorous supporter of the policy of liberating the “Captive Nations” and not taking sufficient account of real-world policymaking. At the same time, the conclusions of the thesis challenge those authors who regard President Eisenhower as a “captured” who did not have a significant impact on American strategic decisions. The thesis concludes that although the United States failed in many of its intended policies to respond to events in Eastern Europe, the final balance of 1956 foreign policy toward Eastern Europe and the Soviet Union may not have been a disaster for President Eisenhower. Especially since it was supported by the majority of the American population.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrázovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.